

דתישבוש

בס"ד

פרשת וארא, תשע"ז, מספר 1205

התגלויות ושמות הא-ל

ישי מבורך

ביני וביניך ואברהם איתך במאד מאד (בר' י"א:ב).

ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אתו ויצוהו ... וא-ל ש-די יברך אתך ויפרך ויברך והיית לקהל עמים. ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגרד אשר נתן א-להים לאברהם (שם כח:א-ד).

ויאמר לו (ליעקב) א-להים אני א-ל ש-די פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלציך יצאו. ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתגנה ולזרעך אחריך אתן את הארץ (שם לה:יא-יב).

ויאמר אלהים ישראל אביהם אם כן אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש (ליוסף) מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים ... וא-ל ש-די יתן לכם רחמים לפני האיש (שם מג:יא-יד).

ויאמר יעקב אל יוסף א-ל ש-די נראה אלי בלוי בארץ כנען ויברך אתי. ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחזת עולם (שם מח:ג-ד).

אולם יש לדייק. קול ההבטחה, הנישא כאן על ידי השם "א-ל ש-די", אינו קול טרנסצנדנטי למציאות, אלא קולה של המציאות עצמה, הנעה בתנועה לקראת עתיד. לא הא-ל המבטיח והמשגיח הוא הא-לוהים של ספר בראשית, אלא הא-ל שהוא קול ההבטחה עצמה. כלומר, עצם המצב האנושי שקיים במודוס של "לקראת עתיד" או "לקראת פתרון". עובדה זו מקבלת גיבוי בדברי פרשנותו של רש"י על הפסוקים המובאים לעיל מפרשתנו:

ויברך א-להים אל משה ויאמר אליו אני הו"ה. וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בא-ל ש-די ושמי הו"ה לא נודעתי להם.

ויאמר אליו אני הו"ה – נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני, ולא לחינם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים. ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות – אני הו"ה

בפרשתנו א-לוהים מתגלה למשה, ומבחין את התגלותו הנוכחית לעם ישראל מהתגלותו בעבר אל אבות האומה הישראלית, באמצעות שימוש בשם א-לוהי שונה. בעבר היה זה השם "א-ל ש-די" שדרכו התגלה הא-ל, ואילו כעת, בזמן הנעת מהלך יציאת ישראל משעבוד מצרים, השם הא-לוהי הוא השם המפורש בן ארבע האותיות (שמ' ו:ב-ו):

ויברך א-להים אל משה ויאמר אליו אני הו"ה. וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בא-ל ש-די ושמי הו"ה לא נודעתי להם. וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגרד אשר אשר גרו בה. וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את בריתי. לכן אמר לבני ישראל אני הו"ה והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים (שמ' ו:ב-ו).

בדברים הבאים ארצה להציע דרך להבנת הבשורה על טיבן השונה של ההתגלויות, באמצעות פרשנות מופעים של השמות הנזכרים.

השם "א-ל ש-די" הוא השם שמייחד את ספר בראשית. בתורה הוא נזכר אך ורק בספר זה,¹ וכן בציטוט שהובא לעיל מן הפסוקים שפותחים את פרשתנו; א-לוהים מתגלה אל משה ואומר לו כי ההתגלות עוברת מטמורפוזה אל השם בן ארבע האותיות. זאת ועוד, אפשר לראות שבספר בראשית מובא השם "א-ל ש-די" לרוב בצמידות להבטחה, עד שהוא נעשה לקול ההבטחה עצמה. ב"ברכת אברהם" נאמר:

ויהי אברהם בן תשעים שנה ותשע שנים וירא ה' אל אברהם ויאמר אליו אני א-ל ש-די התהלך לפני והיה תמים. ואתנה בריתי

* ישי מבורך לומד ומלמד תורה והגות במסגרות שונות. ערך כמה מספריו של הרב שמעון גרשון רזנברג (שג"ר) ז"ל. ספרו של ישי מבורך "תיאולוגיה של חסר: על אמונה שלאחר התורה" יצא לאחרונה בהוצאת "רסלינג".

¹ בתנ"ך בכללו השם מובא עוד פעם אחת בנבואת יחזקאל י"ה.

הוי"ה לשם "א-ל ש-די" – שבו הקיום הדתי קיים ככזה שנושא הבטחה אשר אין מאחוריה נאמנות של פירעון; דבר שלא מונע מקיום זה להמשיך לאחוז בהבטחה, כמו האבות אשר "הבטחתם הבטחות ולא נכרתי להם במדת אמתית שלי".

תנועה הפוכה שכזאת מופיעה באירוע התאולוגי של חורבן הבית. כפי שמתבאר מתוך דברי פרשנותו של הרב שג"ר על המדרשים³ המלמדים על שערי בית המקדש, אשר שקעו בתהומות עולם, והם ממתינים, יחד עם האוחזים בהם שם, לעלייתם המחודשת:

השער (העולם הדתי) הנו פתח והבטחה ... (כעת לאחר החורבן) יש שער, אך אין לאן לעבור דרכו, אין דבר מאחוריו. ... (כך) היהודי אוחז בעולמו הדתי, שומר עליו בדבקות ופעמים אף בקנאות; הוא אוחז בשערים שאמורים להביאו אל תוך הקודש פנימה ... דא עקא ... אין מאחוריהם דבר. ועם זאת, פרדוקסלית, שערים אלה ששקעו בתהומות, הם האפשרות היחידה להתרחשות ממשית, לגאולה.⁴

הדימוי של המרחב הדתי, או בלשון אחר, מרחב המסמנים הדתי, כ"שער שאין לאן לעבור דרכו", עומד על הפרדוקסליות של הבטחה שאינה בת מימוש; שאם אינה בת מימוש איך היא הבטחה, ודווקא ככזאת היא "האפשרות היחידה להתרחשות ממשית". עבור הרב שג"ר המצב הזה עצמו הוא מצב תאולוגי ודתי לכל דבר ועניין, שיש להבחין בינו לבין מצבים אחרים שלהם נגזרות תאולוגיות ודתיות שונות.

כללו של דבר, פרשתנו מאפשרת לנו לעמוד על גוונים של התגלות ועל גוונים של מצבי אמונה; לא כל ההתגלויות דומות, ולא כל מצבי האמונה דומים. ישנה "ברכת אברהם" של השם א-ל ש-די; ויש "נאמן לאמת דברי" של "אני הוי"ה".

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

³ ראו מדרש אליהו רבא, ל; "מדרש אל יתהלל", אוצר המדרשים א, ניו יורק: יהודה דוד אייזנשטיין, תרע"ה עמ' 19.

⁴ שמעון גרשון רוזנברג, "שערי ירושלים", בתוך: **ביום ההוא: דרשות למועדי אייר**, אלון שבות: מכון כתבי הרב שג"ר, תשע"ב, עמ' 349-350.

– נאמן ליפרע כשהוא אומר אצל עונש, כגון "וּחִלַּלְתָּ אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי ה'", וכשהוא אומר אצל קיום מצות, כגון "וְשִׁמְרַתֶּם מִצְוֹתַי וְעִשְׂתֶּם אֹתָם אֲנִי ה'" – נאמן ליתן שכר.

וארא – אל האבות, **בא-ל ש-די** – הבטחתם הבטחות ובכולן אמרתי להם אני א-ל ש-די.

ושמי הוי"ה לא נודעתי להם – ... לא נכרתי להם במדת אמתית שלי, שעליה נקרא שמי הוי"ה, נאמן לאמת דברי, שהרי הבטחתם ולא קיימתי.

רש"י כאן מבדיל בין שתי דרכים שבהן מתייחס א-לוהים להבטחה, ושמהן נגזרים שני השמות: שם הוי"ה ו"א-ל ש-די". הא-ל הבטיח הבטחות לאבות אך הוא לא נודע להם; לא התוועד עמם במידה אמתית שלו(!), כלומר ככזה שמקיים את ההבטחה. קול ההבטחה אמנם נשמע, אך זו הבטחה ללא מימוש, מה שמביא לקיום מתוך תנועה לקראת הארץ המובטחת, אך ללא מולדת אפשרית שבה תתגשם ההבטחה. ו"הקיום מתוך תנועה" הזה, הוא קיום של א-ל ש-די.² שהרי סיפור האבות, כמו גם ספר בראשית, נתחם ומסתיים בגלות מצרים, והארץ המובטחת היא ארצו של כנען, ועוד יעברו שנים רבות, שנים שגולשות הלאה מתחומה של התורה, עד שתיעשה ארצם של יהודה וישראל. אם כן, השם "א-ל ש-די" הוא ההבטחה, אך ללא האופק של ההגשמה שלה; הגשמה שעליה נקרא רק שם הוי"ה – "נאמן לאמת דברי, שהרי הבטחתם ולא קיימתי".

אם כן, רש"י מבין את הפסוקים כמצביעים על אירוע תאולוגי, שבו האמונה הדתית עוברת שינוי: מדתיות שמבנה את עצמה סביב הדחף של המציאות שהוא התנועה החסרה את היעד שלה, את הא-לוהים המקיים דברו, אל מרחב שבו הדתיות מבקשת להתוודע לאפשרות של מימוש ההבטחה שהיא נושאת בחובה – הזמן של יציאת מצרים. זהו המעבר משם א-ל ש-די לשם בן ארבע אותיות.

ואולם, אין לקרוא את דבריו אלו של רש"י, בלי לחשוב על האופציה הדתית הנוספת שטמונה בהם. כלומר, מעבר הפוך – משם

² אני מודע לכך שאת דבריו של רש"י אפשר לקרוא בצורה מתונה יותר. כלומר הבטחת הא-ל עצמו מופיעה בשתי רמות ובשתייהן היא טרנסנדנטית: הבטחה נאמנת והבטחה ללא "מידה אמתית". על הסיבה מדוע אני מבקש לקרוא את דבריו של רש"י בצורה רדיקלית יותר הרחבתי בספרי **תיאולוגיה של חסר: על אמונה שלאחר התווה**, תל-אביב תשע"ו. כאן אסתפק בהסתייגות שאני קורא עם רש"י. הווי אומר, אין בכוונתי לטעון שכך ממש מפרש רש"י, אלא שדברי פרשנותו מאפשרים את ההקשר התאולוגי שאותו אני מבקש להניח.